

Заваринська І. Ф.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНИЙ ТА ЛІНГВАЛЬНИЙ СТАТУС ПСЕВДОТОПОНІМІВ У СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА НЕСЛОВ'ЯНСЬКІЙ МОВАХ

У статті розглядаються позамовний та мовний статус псевдотопонімів в етно та лінгвокультурологічному аспектах.

Власні назви задають вченим багато загадок. До сьогодні питання про те, чи відрізняються оніми від загальних назв, залишається невирішеним. Проблема у тому, що склад онімів неоднорідний. До них належать не лише власні імена людей, географічні назви, але й назви предметів чи об'єктів матеріальної та духовної культури.

Аналіз семантики псевдотопонімів у зіставлювальних мовах (англійській, польській та українській) переконує в обґрунтованості гіпотези про їхнє специфічне смислове навантаження. Внутрішня форма імітованих власних назв формується на основі уявлення про певну подію, ситуацію чи особу, її характеристику.

Визначальними у цьому процесі є асоціації, символіка та конотації, адже образність досліджуваних власних назв пов'язана з позамовними факторами, які впливають на розуміння значення слова представниками різних етносів.

Визначення образності псевдотопонімів та встановлення їхньої етнолінгвокультурологічної специфіки у слов'янських та неслов'янській мовах є головною метою нашого дослідження, яка може реалізуватися за допомогою вирішення таких завдань:

- з'ясувати особливості структури, семантики, етимології і символіки псевдотопонімів, їхню етнолінгвокультурну інформацію, асоціативний фон;*
- дослідити лінгвальні причини створення псевдотопонімів та процес евфемізації; простежити функцію псевдотопонімів з огляду на національно-культурну специфіку вербалізації онімів;*
- визначити національно-культурну специфіку псевдотопонімних образно-характеризуючих номінативних одиниць шляхом зіставлення їхньої внутрішньої форми.*

Під час аналізу досліджуваних імітованих власних назв, ми можемо помітити як відбувається синтез декількох складників, а саме: вибір виразно конотованого оніма, що змінюється за етнокультурно-характеризуючою структурою-схемою та, прослідковуємо і процес евфемізації, що використовується для уникнення вживання непривабливою, для прямого називання, реалії.

Прагматично-когнітивна мета уживання таких зворотів – виразити емоційне ставлення до конкретної особи чи об'єкта.

Семантика сталих виразів, компонентами яких є псевдотопоніми ґрунтується на антропоцентричних та антропометричних образах про людину та світ навколо неї. Такі вислови мають лише ідіоматичне образне значення і в основі їхньої семантики може лежати образне порівняння.

Спільним у псевдотопонімних одиницях є яскраво виражена національно-культурна маркованість.

Проте в українських та польській мовах імітація онімів-компонентів більш поширене мовне явище, ніж в англійській.

Перспективною, на наш погляд, у дослідженні є думка про те, що псевдотопоніми можна розглядати як одиницю концептуальної системи, яка містить різнотипну інформацію про ту чи іншу лінгвоспільноту.

Дослідження проводиться на матеріалі англійської, польської та української мов.

Ключові слова: асоціація, асоціативний фон, етимологія, конотація, лінгвокультурна інформація, образність, ономастика, імітація, структурно-семантичний та порівняльний аспекти, псевдотопонім, семантика, символи.

Постановка проблеми. Власна назва, зокрема імітована є амбівалентною: з одного боку, вона зберігає ономастичні ознаки, з іншого – вже стає апелятивом.

Своєрідність внутрішньої форми власних назв, які імітують у різний спосіб топоніми, у різних мовах пов'язана з позамовними факторами, які впливають на розуміння символіки оніма (псевдо-

топоніма) представниками різних соціумів. Такий аспект вивчення топонімії стимулює актуальність розгляду цих назв у міжмовному плані.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка псевдотопонімів полягає у тому, що їхня семантика інформує про своєрідний склад мислення, світосприйняття, історію та міфологію народу – носія певної мови. Етнокультурна інтерпретація різних семантичних явищ у сфері загальної лексики вже стала традиційною практикою лінгвістичних досліджень.

Проте, попри значну кількість робіт з етнолінгвістики, ономастики (А. Кравчук, О. Левченко, В. Мокієнко, Н. Пасік, В. Тищенко, В. Ужченко та інших) питання вивчення псевдотопонімичного матеріалу в зіставному аспекті не належать до числа цілком з'ясованих.

Залишаються недостатньо розробленими й глибинні процеси метафоризації, евфемізації, шляхи переосмислення власних назв тощо.

Мета статті – визначити образність псевдотопонімів та встановити їхню етнолінгвокультурологічну специфіку у зіставлених мовах.

Постановка завдання. У статті реалізуються такі завдання: з'ясувати семантику та етимологію псевдотопонімів; визначити специфіку їх творення; проаналізувати функціонування їх у слов'янському та неслов'янському мовних просторах.

Виклад основного матеріалу. Неодностайність поглядів на образність імітованих власних назв зумовила складність дослідження самого об'єкта аналізу та розбіжності у визначенні терміна "псевдотопонім". Зрозуміло, що крім суто знакової, у досліджувальній лексиці наявна глибша інформація.

Кожне загальне значення псевдотопонімів, на відміну від відповідного значення родового апелятива, доповнюється компонентом "назва" (топонім).

Вважаємо, що власні назви, що зазнали імітації (псевдооніми) вибирають у себе культурні конотації, за рахунок чого формуються фантомні лексичні значення, які перетворюють їх на проміжну форму між онімом й апелятивом – *конотонім*, за визначенням.

Існує, також і концепт оніма, тобто будь-який онім входить до концептуальної системи як її одиниця. І саме з цього погляду, такий вербальний знак позначає одиницю суттєво навантажену різноманітною інформацією.

Під час аналізу псевдотопонімів важливо враховувати їхню значну лінгвокультурну навантаженість.

Вчені вважають, що не можна досліджувати мовний знак ізольовано від його функції [9, с. 57].

Топоніми є невід'ємною частиною фонових знань носіїв мови [8, с. 62].

Автором низки праць з ономастики є чеська дослідниця М. Кнаппова, яка вважає, що можна лише говорити про пропріальну семантику, однак, уточнює дослідниця, це не означає, що оніми не можуть передавати лінгвальну й екстралінгвальну інформацію, а також виконувати специфічних функцій [8, с. 278].

У своїх висновках М. Кнаппова базується на ідеях Празького лінгвістичного гуртка, зокрема тезах Р. Якобсона, та стверджує, що оніми, залежно від обставин, можуть виконувати всі шість функцій мови (референційну, метамовну, конотативну, фатичну, емотивну і поетичну).

У сучасній англійській мові топоніми легко переходять до класу загальних імен внаслідок метафоризації й метонімізації.

Наприклад:

англ. *The Bronx cheer* – “глузування, знуцання” [10, с. 174];

англ. *California blankets* – “газети, якими вкриваються безробітні, що ночують у парках” [10, с. 189];

англ. *Enough to puzzle a Philadelphia lawyer* – “складна, заплутана справа” [10, с. 310].

Аналогічні номінативні процеси широко представлені в польській та українській мові, однак використовувани мотиваційні основи є унікальними.

Власні назви виконують ідентифікаційно-диференційну функцію, яка вирізняє їх серед інших класів мовних одиниць.

Псевдотопонімам характерна ще одна група функцій, що пов'язана зі змогою виражати емоції, а саме: експресивна, емоційна і психологічна функції [8, с. 280].

Тому, можна стверджувати, що на семантику псевдотопонімів великою мірою впливають екстралінгвальні чинники.

Псевдотопоніми змінюються із плином часом і належать до розряду неофіційних власних назв.

Перспективною, на наш погляд, є думка про те, що імітовані власні імена можна розглядати як одиницю концептуальної системи, яка містить різнотипну інформацію про ту чи іншу лінгвоспільноту.

В аспекті здійснюваного дослідження важливим є питання асоціативного фону псевдотопоніма.

Особливий екстралінгвальний статус цього компонента зумовлено тим, що асоціативний фон

не має власне мовної верифікації і знаходить своє лінгвальне відображення здебільшого лише за допомогою виходу на асоціативні чинники.

Образний компонент – головний у семантичній структурі псевдотопоніма, оскільки без конкретно-чуттєвого уявлення про об'єкт оніма, останнього просто не існує.

В образності досліджуваних власних назв значну роль відіграють асоціативний фон, конотації, символічне значення тощо.

Асоціоніми, утворенні шляхом онімізації апелюють: алегорії, символів, референцій тощо.

Отож, можна стверджувати, що у більшості випадках псевдотопоніми виступають у ролі асоціативів (одиниця асоціативно-термінальної частини концепту, яка формується на підставі зв'язку у свідомості між двома психічними утвореннями (відчуттями, образами, думками...) – асоціації за схожістю).

На позначення асоціата використовують знак іншої предметної сфери за аналогією.

Додаткові прагматичні і семантичні особливості лексичного значення та значення інших мовних рівнів, які нашаровуються на їх предметно-поняттєвий аспект характерні таким каламбурам як:

укр. *Бував в Буваличах (говорять про людину з досвідом).*

У свою чергу вислів укр. *бути з Брехунівки* передає емоційно-експресивне ставлення до людини (тут закодована несмішлива характеристика про особу, яка обманює (брехати – брехунівка)).

Поєднання апелюючих та онімних категоріальних ознак, прозорість внутрішньої форми псевдоонімних компонентів є джерелом образності та експресивності стійких зворотів [4, с. 10].

Стійкі вирази із псевдотопонімами вербалізують низку значень, наприклад:

англ. *By the street of 'By-and-bye' one arrives at the house of Never* – “зволіканням нічого не досягнеш”

(By and by is a common phrase meaning “soon” – but the key thing is that it is *not* now and is indeterminate “sooner or later” would be a good synonym. To paraphrase the whole expression one could say: If you don't start you will never finish) [10, с. 83].

Порівняємо пол. *Spuścić do Kiszyniowa* – “сховати до кишени” [13, с. 70].

Ефект каламбуру полягає у тому, що назва міста Kiszyniów асоціюється із загальною назвою – ‘кишеня’, хоча етимологія цього слова

не пов'язана із значенням вислову

(Kiszyniów – stolica i największe miasto Mołdawii. Nazwa Kiszyniów pochodzi od słowa kis „małe” i Jeni „plemie”, jednego z siedmiu węgierskich plemion, które wstąpiły do Kotliny Panońskiej w 896 i dały nazwę 21 osadom) [13, с. 70].

Імітовані власні назви – псевдотопоніми змінювались із плином часом і належать до розряду неофіційних власних назв.

З огляду на національно-культурну специфіку вербалізації псевдотопоніма, його структуру, семантику та символіку такі одиниці вербалізують низку семантико-асоціативних та конотативних сфер на позначення неіснуючий географічних об'єктів чи фізіологічні особливості людини стан.

Так, образ смерті спостерігаємо у таких виразах:

пол. *Wyprawić się na Brydno* – “померти” (*Brydno* – район Варшави, де є велике кладовище) [13, с. 202].

У вислові пол. *Lepiej na Czyste niż na Bródno* теж фразеологізується концепт смерті за допомогою топонімів *Czyste i Bródno* – ділянки Варшави [13, с. 202].

Фразеологізми з компонентом-псевдотопонімом утворюються за низкою моделей:

“дієслово із значенням пересування + в/к + псевдоомонім = померти”;

“бути + з + топонім = [бути божевільним]”;

“піти + топонім = [робити щось. що символічно закодоване топонімом]”:

пол. *Dezertor z Rakowic* (Rakowice – район у Кракові, де розташоване кладовище

(Książ greckokatolicki Bereziuk zapobiegł mordowi Polaków we wsi Rakowiec. Gdy prowadzono ludzi z kościoła do lasu na rozstrzelanie, Ukraińcy z księdzem na czele po długich pertraktacjach wykupili Polaków)) [13, с. 19];

пол. *co wróblem w Powązkach* (*Powązki* – село під Варшавою, де у XVIII ст. була літня резиденція Чарторизьких, тепер кладовище (*Umarli... znajomi... kochani... : Powązki 1790-1990 w poezji i prozie*, wybór i oprac. tekstów: B. Olszewska, H. Szwanowska, J. Waldorff. Warszawa 1990)) [13, с. 1040].

Чи семантику *-способу життя-* передає фразеологізм укр. *пішов на Жабокруки* – “пішов поганою дорогою” (на болота, де жаби крукають).

Жабокруки – село в Івано-Франківському районі Івано-Франківської області [12, с. 127].

Окрім лінгвальних причин, створення псевдотопонімів зумовлено насамперед евфемізацією (евфемізація – це один зі зручних способів сказати

неправду та змінити сприйняття небажаної інформації), наприклад:

укр. *поїхати в Ригу через Горлівку* – евф. “почати блювати”.

В основі виразу гра слів: *Рига* – від “*ригати*”; *Горлівка* – від “*горло*”. Додатковий ефект каламбуру ще у тому, що на Донбасі є місто Горлівка [11, с. 201].

Аналогічний процес спостерігаємо у фразі пол. *Pojechać do Błędowia* – “заблудитися, помилитися” (вислів ґрунтується на грі слів – *Błąd* – помилка (*do Błędowia*)

(nieumyślne działanie, które jest niezgodne z zasadami lub założeniami i przynosi złe skutki, różnica między wynikiem pomiaru a wielkością mierzoną, fałszywy wniosek z niepoprawnie przeprowadzonego rozumowania) [13, с. 116].

У зіставлених мовах функціонують цікаві вислови із псевдотопонімами компонентами, образність яких ґрунтується на концептах.

Культурні конотації онімів відображають емотивні фігури, за допомогою яких створюється антропоцентричний, семіотичний, міфологемний образи ‘людини’, ‘людини’ і ‘всесвіту’:

англ. *be off for Bedfordshire* – “йти спати”

(*Well, I am off for Bedford. You may stay up if you like*) [10, с. 156];

укр. діал. *Поїхати в Хранівку*, жарт. або ірон. – “заснути міцно з хропінням”

(*Хранівка* – тут результат розкладу дієслова “хропіти” з подальшим перетворенням іменної частини в топонім, що створює семантичну двоплановість, каламбур) [11, с. 244].

У відповідь на запитання “куди йдеш?”, коли не хочуть признаватися: евф. укр. *За кудикину гору косити помідори* [11, с. 70].

Трапляються приклади й паронимазії:

укр. діал. *Комісар з Тригубиць, де їдна хата, а сім вулиць*

(Тригубиці – невідоме село, а може фіктивне, в якому більше вулиць ніж домів) [12, с. 295].

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз мовного матеріалу дозволив дійти висновку про особливості семантичного значення імітованих власних назвах.

Спільність проаналізованих лексем спостерігається на рівні механізмів словотворення і фразеотворення. У цьому процесі визначальною є конотативна емоційно-оцінна характеристика оніма, що виражається світобачення носіїв мови. Проте у слов’янських сталих виразах імітація онімів-компонентів більш поширене мовне явище, ніж в англійській.

Список літератури:

1. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2003. 20 с.
2. Кравчук А. М. Семантика антропонімів у польській фразеології. *Збірник наукових праць. Серія «Проблеми слов’янознавства»*. 2003. № 53. С. 185–191.
3. Мізін К. І. Когнітивна фразеологія : проблеми становлення. *Збірник наукових праць. Серія «Слов’янський вісник»*. 2009. Вип. 8. С. 110–117.
4. Пасік Н. М. Власні назви в українській фразеології та пареміології : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2000. – 15 с.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Київ – Черкаси, 2006. 430 с.
6. Тищенко О. В. Аксіологічно марковані номінації та стереотипи ритуальної поведінки в різномовному віддзеркаленні (на матеріалі української, польської та російської мов). *Збірник наукових праць. Серія «Проблеми зіставної семантики»*. 2005. Вип. 7. С. 42–47.
7. Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія. Луганськ, 2003. 362 с.
8. Knappová M. Obchodní jméno jako fenomén onomazilogický a funkční. *«Slovo a slovesnos»*. 1995. № 56. S. 276 – 284.
9. Furdal A. Znaki językowe i ich funkcje. *«Rozprawy Komisji Językowej WTN VIII»*. 1971. S. 57–61.
10. Англо-український фразеологічний словник. / за ред. К. Т. Баранцева. Київ: Рад. школа, 1969. 1052 с.
11. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок. / за ред. В. Д. Ужченко, В.В. Ужченко. Луганськ, 2000. 198 с.
12. Франко І. Галицькоруські народні приповідки : Етнографічний збірник: у 4 т. Т. 3. Львів, 1910. 300 с.
13. Krzyżanowski J. Dzieje przysłówia polskiego w toku pięciu wieków. Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowionych polskich. Warszawa, 1978. 1210 s.

Zavarynska I. F. LANGUAGE AND SUPERLANGUAGE STATUS OF PSEUDOTOPONYMS IN SLAVIC AND UNSLAVIC LANGUAGES

The article deals with the language and superlanguage status of pseudotoponyms in ethnic, linguistic and cultural aspects. Many riddles set the proper names a scientist.

Until now question about that, or proper name differ from the general names, it remains unsolved. A problem is in that composition was taken away heterogeneous. Not only the proper names of people, place-names, but also names of objects or objects of material and spiritual culture belong to them.

The analysis of semantics of pseudotoponyms in comparable languages (English, Polish and Ukrainian) convinces of validity hypotheses about their specific semantic loading. The internal form of the imitated proper names is formed on the basis of idea about a certain event, situation or person, his description.

Qualificatory in this process are associations symbolics and denotation, in fact the vividness of the investigated proper names is related to the out of language factors that influence on understanding of sense of word the representatives of different ethnoss.

Determination is a vividness of pseudotoponyms and establishment their ethnic, linguistic and culturological specifics in Slavic and Unslavic languages is the primary objective of our research, that can be realized by means of decision of such tasks :

- to find out the features of structure, semantics, etymology and symbolics of pseudotoponyms, their ethnic and culturological information, associative background;*
- to investigate linguistic reasons of creation of pseudotoponyms and process of eufimisation as a replacement of perception and serve of undesirable information;*
- to trace the function of pseudotoponyms taking into account the national and cultural specific of verbalization taken away;*
- to define the national and cultural specific of pseudo toponyms of figuratively-characterizing naming units by comparison of their internal form.*

During the analysis of the investigated imitated proper names, we can notice as there is a synthesis of a few constituents, namely: choice distinctly mark proper name, that changes after a ethnic cultural characterizing structure-chart and, look after the process of eufimisation, that is used for avoidance of the use unattractive, for the direct name, reality.

The aim of application of such turns – to express emotional attitude toward a concrete person or object.

The Semantics of constant expressions the components of that are pseudotoponyms is base on anthropocentric and anthropometric offenses about a man and world round her.

Such expressions have only an idiomatic vivid value and their semantics vivid comparison can be the basis of. In the imitated proper names brightly expressed general national and cultural denotation.

However in Ukrainian phraseological units imitation of proper names the language phenomenon is more widespread, than in Polish.

Perspective, in our view, in research there is an idea that pseudotoponyms can be examined as unit of the conceptual system, that contains to the variety information about that or different societies. The research is conducted on the basis of English, Polish and Ukrainian languages.

Key words: *association, associative background, etymology, denotation, cultural information, vividness, onomastics, imitation, structural are semantic and comparative aspects, pseudotoponym, semantics, symbols.*